

Kako družinska pismenost vpliva na pismenost otrok

LIVIJA KNAFLIČ*

Andragoški center Slovenije, Ljubljana

Povzetek: V prispevku je predstavljena analiza podatkov iz mednarodne raziskave o pismenosti odraslih (International Adult Literacy Survey - IALS), ki se nanašajo na družinsko pismenost v Sloveniji. Obravnavani so podatki za N=846 odraslih, ki so starši ali skrbniki šolskih otrok. Med vplivi družine na pismenost odraslih, zajetih v raziskavo, se kaže, da je izobrazba njihovih staršev tretji najpomembnejši dejavnik, ki je povezan z ravni pismenosti pri odraslih. Z vidika vpliva, ki ga imajo sedanji starši na razvoj pismenosti pri svojih otrocih, pa ima izobrazba sedanjih staršev in dejavniki, povezani s stopnjo izobrazbe (življenjski pogoji, kultura preživljanja prostega časa itd.), prav tako pomembno vlogo pri razvijanju pismenosti pri otrocih. Pomembnejše kot založenost okolja z bralnim gradivom se kažejo najrazličnejše dejavnosti (branje knjig, obiskovanje knjižnic ipd.), ki jih izvajajo družinski člani in so povezane s pismenostjo.

Ključne besede: pismenost odraslih, družinska pismenost, dejavnosti, Slovenija

How family literacy influences the child literacy

LIVIJA KNAFLIČ

Slovenian Institute of Adult Education, Ljubljana, Slovenia

Abstract: Results of the International Adult Literacy Survey – regarding family literacy in Slovenia are presented. Data for N=846 parents of school children are analysed. One of the most important predictors of adult literacy level turned out to be parent's level of education. The influence of the adult subjects as parents on development of literacy in their children is also connected with education level and related factors (living conditions, free time activities etc.). Much more important than the access to reading material at home are various literacy-related activities of family members (book reading, visiting libraries etc.).

Key words: adult literacy, family literacy, predictors, Slovenia

CC=3500

*Naslov / address: dr. Livija Knaflič, Andragoški center Slovenije, 1000 Ljubljana, Slovenija, e-mail: livija.knaflic@acs.si

Družinska pismenost (ang. family literacy) je razmeroma nov termin, ki se v strokovni literaturi v angleškem jeziku uporablja v različnih pomenih. Na znanstveno-raziskovalnem področju se termin najpogosteje rabi za opis različnih dejavnosti znotraj družine, ki so povezane s pismenostjo v najširšem pomenu besede. Na področju izobraževanja pa se izraz uporablja za predstavitev različnih načrtovanih izobraževalnih pristopov, zaradi katerih naj bi se raven pismenosti pri vseh družinskih članih zviševala.¹ Mednarodno bralno društvo (International Reading Association - IRA) priporoča, da se izraz »družinska pismenost« obravnava kot »kompleksen pojem, ki vključuje različne odnose, ki lahko nastanejo med družino in pismenostjo« (cit. po Morrow, Tracey in Maxwell, 1995, str. 2). V družinsko pismenost so zajeti vsi načini in situacije, v katerih družinski člani rabijo bralne, pisne ali računske spretnosti v družinski skupnosti v vsakodnevnem življenju. Vključuje pa tudi bralno kulturo in navade, povezane s pismenostjo.

Pojmovanje pismenosti se je v zadnjem desetletju pod vplivom hitrega razvoja informacijsko-komunikacijske tehnologije spremenilo. Nekoč je bila pismenost opredeljena kot dihotomna spretnost, ki jo posameznik obvlada ali ne (pismen/nepismen), omogoča pa sprejemanje (branje) in sporočanje (pisanje) informacij v pisni obliki. Tako opredeljena pismenost se imenuje alfabetska pismenost. V zadnjem desetletju pod vplivom razvoja informacijsko-komunikacijske tehnologije, nastajajo opredelitve, ki pod pismenostjo pojmujejo več vrst temeljnih spretnosti (ang. basic skills): bralne, pisne, računske, računalniške in druge spretnosti ter določeno temeljno znanje (ang. basic knowledge). Le - to vsebuje znanje o samem sistemu pisne oblike jezika, načinih sporočanja in podajanja ter dostopa do informacij, ki postajajo vedno bolj zahtevni. Poleg tega je potrebna tudi določena splošna poučenost o svetu, ki nas obkroža, brez katere posameznik, kljub dostopnosti informacij, ne more v celoti izkoriščati možnosti informacijsko-komunikacijske tehnologije. Z drugimi besedami: pismenost je skupek spretnosti, ki vse skupaj omogočajo iskanje, izbiro in rabo informacij za potrebe vlog, ki jih posameznik opravlja v vsakdanjem življenju.

V mednarodni raziskavi o pismenosti odraslih (International Adult Literacy Survey – IALS, 1994-1998)² je pismenost opredeljena kot sposobnost razumevanja in uporabe tiskanih (pisnih) informacij v vsakdanjih dejavnostih, v domačem okolju, na delovnem mestu in v družbi za doseganje svojih ciljev in za razvoj svojega znanja in sposobnosti. Pismenost je opisana kot celostna (kompleksna) sposobnost, ki jo odrasli potrebujejo na različnih področjih delovanja in za doseganje različnih ciljev.

Strokovnjaki, ki so vodili mednarodno raziskavo o pismenosti odraslih, so opredelili tri kvalitativno različne vrste pismenosti glede na vrsto gradiva, s katerim imajo opraviti odrasli v razvitem svetu: besedilna (vezano besedilo), dokumentacijska (preglednice, vozni redi, zemljevidi, diagrami, obrazci itd.) in računska (računski problemi). V raziskavi obravnavajo pismenost kot kontinuum petih kvantitativno različnih

¹ Za slednje menim, da je primernejši izraz "programi družinske pismenosti".

² Mednarodni podatki so objavljeni v poročilu (*Literacy in the Information Age*, 2000).

ravni. Tretja raven je tista stopnja, s katero je posameznik kos zahtevam današnjega načina življenja in stopnji razvitosti informacijsko-komunikacijske tehnologije.

Pod vplivom spremenjene organiziranosti družbe se je spremenila tudi vloga pismenosti, saj postaja v današnji informacijski dobi eno najpomembnejših sredstev za doseganje različnih osebnih ciljev. Način življenja in družbena ureditev postajajo bolj kompleksni in pred posameznika postavljajo vedno večje zahteve glede ravni pismenosti, ki jo potrebuje pri opravljanju svojih vlog v šolskem/delovnem okolju in v družini. Raven razvitosti pismenosti se odraža na različnih področjih delovanja posameznika: vpliva na pridobivanje izobrazbe, možnosti zaposlovanja in uspešnost na delovnem mestu, kakovost življenja v domačem okolju z uporabo informacij za vsakodnevne potrebe, zdravstveno prosvetljenost, rabo prostega časa in splošno razgledanost. Raven pismenosti odraslih posameznikov ima dvojni pomen in sicer na ravni osebnih potreb in z vidika starševske vloge.

Vpliv staršev na raven pismenosti njihovih otrok so izkustveno ugotavljali učitelji in šolski strokovni delavci, ugotovljen pa je bil tudi znanstveno med raziskovanjem šolske uspešnosti. Raziskave o pismenosti različnih rodov prebivalstva omogočajo preučevanje preteklih vplivov družinskega okolja na pismenost posameznika, za kar se najbolj pogosto uporablja stopnja izobrazbe staršev kot dokaj zanesljiv in objektiven podatek. Preučevanje sedanjih vplivov (sedanjih) staršev na razvoj pismenosti pri njihovih otrocih je lahko mnogo bolj objektivno, saj so nekateri vplivi dokaj merljivi in dostopni opazovanju (trajanje branja otrokom, založenost z bralnim gradivom itd.), medtem ko so nekateri prikriti in zaradi tega težje prepoznavni (odnos do branja, bralna kultura itd.).

Mednarodna raziskava o pismenosti odraslih (IALS), v kateri je sodelovala tudi Slovenija³ (Knaflič, 2000a, 2000b, 2000c, 2001; Knaflič, Mirčeva in Možina, 2001), je pokazala, da je pri nas dosežek posameznika na preizkusu pismenosti povezan na prvem mestu z njegovo izobrazbo, na drugem mestu s starostjo in da je izobrazba staršev tretji najpomembnejši dejavnik od dvanajstih, ki vplivajo na raven pismenosti odraslih. Primerjava naših podatkov o intenzivnosti teh učinkov z mednarodnimi podatki je pokazala, da so učinki izobrazbe staršev odraslih, ki so bili zajeti v raziskavo, zelo močni zlasti pri skrajnih skupinah. Odrasli iz družin, v katerih prevladujejo najnižje stopnje izobrazbe, dosegajo izrazito nizke dosežke glede na mednarodno povprečje, in obratno, odrasli, ki izhajajo iz družin z višjimi stopnjami izobrazbe, dosegajo nadpovprečne dosežke (Literacy in the Information Age, 2000). Vpliv izobrazbe staršev na dosežke pri preizkusu pismenosti so potrdile tudi obdelave podatkov za ameriško (Sticht in Armstrong, 1994; Sticht, Beeler in McDonald, 1992) in italijansko populacijo odraslih (Gallina, 2000).

Prepletanje in medsebojno povezanost različnih dejavnikov znotraj družinskega

³ V raziskavi je sodelovalo dvajset držav večinoma članic OECD: Avstralija, Belgija, Kanada, Češka, Danska, Finska, Nemčija, Madžarska, Irska, Nizozemska, Nova Zelandija, Norveška, Poljska, Portugalska, Švedska, Švica, Velika Britanija, Združene države Amerike ter Čile in Slovenija, ki nista članici OECD.

okolja je izpostavila tudi britanska longitudinalna raziskava (Parsons in Bynner, 1998) o bralnih, pisnih in računskih spretnostih posameznikov, ki so bili spremljani od rojstva do 37. leta starosti, njihove spretnosti pa so bile preverjane pri starosti 7, 11, 16, 23 in 33 let. Raziskava je pokazala, da so skupne značilnosti tistih, ki dosegajo nižje ravni omenjenih spretnosti: življenje v revščini, prebivanje več generacij v socialnih stanovanjih, prejemanje socialne pomoči, šolanje, zaključeno pred 16. letom starosti, in redko posedovanje knjig v svojem domu. Posamezne ugotovitve so dvojno potrjene, ker je raziskava omogočila spremljanje učinkov staršev na udeležence in vpliv udeležencev na njihove otroke. To je le ena od mnogih raziskav, ki izpostavlja gmotni položaj družine kot zelo pomemben dejavnik, od katerega je odvisno, v kakšni meri bo družina lahko prispevala k razvoju otrokovih sposobnosti. To ne pomeni, da je gmotni položaj odločilen za otrokov razvoj ter da ga starši s svojimi vzgojnimi prizadevanji ne morejo preseči. A gmotni položaj predstavlja svojevrsten seštevke različnih okoliščin, kot so stopnja izobrazbe, vrsta zaposlitve, stanovanjski pogoji ipd., ki se v določenih pogojih kaže kot manj ugodno in manj spodbudno okolje za razvoj otrokovih sposobnosti.

Močan vpliv pismenosti staršev na raven pismenosti otrok, ki je razviden iz raziskovalnih ugotovitev, kaže, da se določena raven pismenosti medgeneracijsko ohranja znotraj družine ter da šola v povprečju v majhni meri nadoknadi primanjkljaje na področju pismenosti, ki izvirajo iz družine. Pri raziskovanju vplivov, ki jih imajo starši na otroke, gre pogosto za subtilne mehanizme prenosa motivacije, stališč, vrednot, za katere obstoječi merski pripomočki niso dovolj natančni. Rogoff (1990; cit. po Mason in Kerr, 1992) ugotavlja, da na splošno situacije, v katerih pri reševanju problemov sodelujejo otroci in starši, njihovo dejavnost pa spremlja veliko verbalne interakcije (ki otroku osvetljuje miselni potek reševanja problema), ugodno prispevajo na vseh področjih otrokovega razvoja, tudi opismenjevanja. Avtorica Nickse (1992) navaja, da obstajajo najmanj štiri načini, s katerimi starši vplivajo na razvoj pismenosti pri otroku: da v domačem okolju spodbujajo bralne dejavnosti, jih skupno izvajajo, da starši sami berejo pred otrokom in so s tem model svojim otrokom, in da sprejemajo branje kot vrednoto in razvijajo pozitivna stališča do pomembnosti izobraževanja. Mason in Kerr (1992) sta preučevali pota, po katerih se pismenost prenaša od staršev k otrokom v predšolskem obdobju in ugotovili, da že branje otrokom samo po sebi prispeva k otrokovemu zgodnejšemu poznavanju in zaznavanju/zavedanju fonemov in grafemov (sistem pisave), k spoznavanju različnih vrst bralnega gradiva (koncept tiska) ter ustne in pisne oblika jezika (vloga pisnega jezika). K tem spoznanjem pripomorejo tudi pogovori, vprašanja in odgovori, ki potekajo pred in med branjem in po njem. Snow in Tabors (1996) sta analizirali ugotovitve, ki se nanašajo na medgeneracijski prenos pismenosti in izpostavljata problem definiranja tako "socialnega sloja", ki vsebuje zelo različne dejavnike (izobrazbo, stanovanjske in gmotne pogoje, kulturo, vrednote itn.) kot tudi "pismenosti", ki vključujejo najrazličnejše dejavnosti. Raba pismenosti za potrebe šolskega dela je samo ena od oblik. Ugotavljata, da prevladujeta dva mehanizma: (1) mehanizem intergeneracijskega transferja, ki pomeni prenos navad, ugodja in sodelovanja v bralnih dejavnostih, in (2) lingvistično kognitivni mehanizem

oziroma razvijanje kognitivnih spretnosti, ki omogočajo miselno nadgradnjo (povezovanje s čustvi, iskanje podobnosti in razlik, vzročnopolosledične zveze itd.) tako v pogovorih o dogodkih iz življenja ali o prebranih knjigah. Heat (1994) je opisala dogodke, povezane s pismenostjo v treh različnih ameriških stanovanjskih četrtih, in ugotavlja, da je odločilno, kakšno kulturo usvoji otrok med odraščanjem in kakšen pomen, vrednost ali smisel pripisuje posameznim prvinam v svojem okolju, tudi pismenosti. Kultura je zajeta tudi v smislu kulture komunikacije v družini, kulture preživljanja prostega časa itd.

Cilj raziskave

Cilj mednarodne raziskave je bil razviti metodo merjenja pismenosti, ki bo omogočila: (1) veljavno primerjavo med različnimi vrstami pismenosti odraslih in (2) primerjavo pismenosti odraslih med državami z različnimi jeziki, kulturami in šolskimi sistemi. V delu raziskave, ki je predstavljen v prispevku, nam je bil cilj preučiti značilnosti staršev in družinskega okolja z vidika pismenosti, kolikor so nam to dopuščali zbrani podatki. Posebno pozornost smo namenili obdelavi podatkov o dejavnostih staršev in skrbnikov, ki so namenjene razvijanju bralnih navad in bralne kulture pri njihovih otrocih oziroma podatkov o družinski pismenosti.

Metoda

Udeleženci

Vzorec za raziskavo o pismenosti odraslih je bil določen v skladu z metodologijo mednarodne raziskave. Oblikovanje vzorca in pripravo baze podatkov za Slovenijo je vodil dr. V. Vehovar (Možina, Emeršič, Knaflič, Radova in Vehovar, 1999). Z anketo je bilo zajetih 2972 udeležencev, starih od 16 do 65 let in predstavljajo reprezentativen vzorec za Slovenijo. Za potrebe preučevanja družinske pismenosti smo na podlagi neodvisne spremenljivke »starševstvo«⁴ določili vzorec staršev in skrbnikov N=846 udeležencev.

Inštrumenti

Merski pripomočki za mednarodno raziskavo so nastali s sodelovanjem osmih držav, ki so prve izpeljale raziskavo⁵, pod pokroviteljstvom Educational Testing Service iz Princetona (ZDA) in so bili skupni za vse države, ki so se kasneje vključile. Vprašalniki in naloge so bili za vse države prevedeni v uradni jezik (ali jezike) države. Zato da bi prevod ohranil vse pomembne značilnosti izvirnega besedila, so se merski pripomočki

⁴ Udeleženci, ki navajajo, da so starši ali skrbniki vsaj enega otroka, starega od 7 do 18 let.

⁵ Kanada, Francija, Nemčija, Nizozemska, Poljska, Švedska, Švica in ZDA

prevedli iz jezika izvirnika v jezik države udeleženke raziskave, drugi prevajalec pa je potem prevajal v jezik izvirnika. Kadar se je drugi prevod ujema z izvirnikom, se je štelo, da so tudi naloge po svojih merskih značilnostih enakovredne.

V raziskavi so bili uporabljeni naslednji pripomočki:

1. *Primarni vprašalnik* z vprašanji, ki so zajela splošne podatke (spol, starost, potek izobraževanja), podatke o jeziku ali jezikih, ki jih posameznik obvlada, o starših, delu, branju in pisanju pri delu in iskanju dela, udeležbi v izobraževanju, pismenosti v družini ter splošno o branju in pisanju in podatke o gospodinjstvu (skupaj 123 vprašanj).
2. *Osnovna knjižica* s šestimi testnimi nalogami na najnižji ravni pismenosti, ki je bila namenjena odkrivanju odraslih z zelo šibkimi spretnostmi branja, pisanja in računanja.
3. *Glavna knjižica* s 15 testnimi nalogami vseh vrst in ravni pismenosti.

Za izdelavo zbirke nalog so uporabljeni statistični modeli, ki se opirajo na teorijo odgovora na postavko – TOP (ang. Item response Theory – IRT; Bucik, 1997). Teorija sloni na domnevi, da je *verjetnost*, da posameznik v testu pravilno reši določeno nalogo, odvisna od razvitosti določenih sposobnosti posameznika in določenih značilnosti (težavnosti) naloge. Dosežki na preizkusu pismenosti so opredeljeni s 5 ravni pismenosti. Doseganje določene ravni pomeni, da mora obstajati vsaj 80 % verjetnosti, da bi posameznik rešil nalogo. (Z veliko večjo verjetnostjo je sposoben reševati naloge na nižjih ravneh in določena majhna verjetnost obstaja tudi za uspešnost pri nalogah na višjih ravneh.)

Postopek

Podatke za raziskavo so zbirali posebej usposobljeni anketarji s pomočjo vprašalnika in s testiranjem pismenosti odraslih. Izpolnjevanje vprašalnika in testiranje pismenosti je potekalo na domu udeležencev.

Mednarodna baza podatkov je za vse države pripravljena v ustanovi Statistics Canada v Kanadi, ki je bila odgovorna za načrt in izpeljavo mednarodne raziskave o pismenosti odraslih v sodelovanju z Educational Testing Service iz Princetona (ZDA) in s posameznimi nacionalnimi skupinami. Podatki so zbrani za besedilno, dokumentacijsko in računsko pismenost, korelacija med njimi se giblje med 0.80 in 0.90 (Murray, Kirsch in Jenkins, 1998), tako da med dosežki posameznikov med posameznimi vrstami pismenosti ni statistično značilnih razlik. Predstavljamo podatke o dosežkih na področju besedilne pismenosti.

S statističnim postopkom nehierarhičnega razvrščanja (Ferligoj, 1989) smo na podlagi več izbranih spremenljivk razvrstili enote (udeležence) v skupine in na podlagi kriterijske funkcije smo določili tri skupine.

Rezultati

Osnovni demografski podatki o udeležencih so predstavljeni v tabeli 1.

S statističnim postopkom nehierarhičnega razvrščanja v skupine smo dobili tri skupine staršev (podatki o razvrščanju v skupine so razvidni iz tabele P1 v prilogi na koncu prispevka). Temeljna značilnost, ki ločuje posamezne skupine v našem vzorcu, so stopnja izobrazbe in na splošno dejavnosti, povezane s pismenostjo, ki jih starši opravljajo za svoje potrebe ali za potrebe otrokovega razvoja in šolanja.

Skupine staršev smo zato poimenovali glede na stopnjo njihove dejavnosti in sicer: *zelo dejavni* ($N=370$ ali 44 %), *srednje dejavni* ($N=353$ ali 42 %) in *manj dejavni* ($N=123$ ali 14 %). Oznaka "dejavni" se nanaša samo na dejavnosti, povezane s pismenostjo, spodbudami za razvijanje pismenosti in bralne kulture in ne označuje dejavnosti staršev na splošno. Skupine staršev se medsebojno statistično značilno ne razlikujejo po spolu in starosti in po teh spremenljivkah so starši enakomerno zastopani v vseh treh skupinah. V nadaljevanju so opisane skupine glede na spremenljivke, po katerih se statistično značilno razlikujejo od celotnega vzorca.

Zelo dejavni starši

V tej skupini prevladujejo družine, ki živijo večinoma v mestih ali primestnih naseljih. Večina staršev ali skrbnikov ima srednje- ali višješolsko izobrazbo. Primerjava njihove izobrazbe z izobrazbo njihovih staršev kaže na rahlo zviševanje povprečne stopnje izobrazbe; njihove matere in očetje imajo končano najmanj poklicno šolo ali naslednje višje stopnje izobrazbe. Gmotni položaj staršev v tej skupini je najugodnejši, imajo dohodke iz zaposlitve in od obresti, naložb ipd., bistveno manj v primerjavi z drugimi navajajo otroške dodatke, štipendije ipd. Njihovi dosežki na preizkusu pismenosti se gibljejo nad mednarodnim povprečjem (3. raven ali več), sami so s svojimi spretnostmi branja in pisanja v slovenščini zelo zadovoljni. Bralne navade opisujejo naslednji podatki:

Tabela 1: Osnovni demografski podatki o udeležencih

Spremenljivke	Kategorije	$N=846$	%
Spol	moški	415	49
	ženski	431	51
Starost	20 – 24	1	0
	25 – 39	422	50
	40 – 49	349	41
	50 – 65	74	9
Stopnja izobrazbe udeležencev	OŠ ali manj	215	26
	Poklicna šola	264	31
	Srednja šola	231	27
	Višja šola in več	135	16
	Ni podatka	1	0

vsakodnevno branje časnikov in revij navaja 89 % staršev in približno ena tretjina (30 %) jih navaja, da berejo knjige vsak dan, samo 5 % staršev navaja, da nikoli ne bere knjig. Vsaj enkrat na teden obiskuje knjižnico 15 % staršev, večkrat na leto pa 60 %.

Na vprašanje o založenosti z bralnim gradivom v domačem okolju so podali naslednje odgovore: dnevne časnike ima 87 %, tednike in revije 89 %, najmanj 25 knjig 96 %, enciklopedije v več zvezkih 85 % in slovarje 98 % staršev. Spremljanje javnih dogodkov in obiskovanje kulturnih in športnih prireditev je pri tej skupini veliko bolj prisotno kot v preostalih dveh: 75 % staršev je odgovorilo, da spremljajo javne zadeve po televiziji, radiu, časnikih in revijah. V kino, na koncerte ali gledališke predstave zahaja 85 % staršev, na športne prireditve vsaj enkrat na leto pa 74 %.

V zvezi z dejavnostmi staršev, ki so neposredno povezane z razvijanjem pismenosti pri njihovih otrocih, smo dobili naslednje podatke. Skupina izstopa po deležu družin, ki imajo doma raznovrstne knjige za otroke (100 %), revije (97 %), njihovi otroci imajo svoje knjige in prostor, kjer jih hranijo (97 %), otroci imajo priložnost videti svoje starše, kako berejo (94 %), in so se naučili brati pred vstopom v šolo (63 %). Otrokom iz te skupine starši omejujejo čas gledanja televizije (63 %). Pri razvijanju bralnih navad svojih otrok ali presoji njihovih bralnih sposobnosti se starši opirajo na pomoč šole in drugih ustanov. Opazno je tudi, da so zadovoljni z otrokovo spretnostjo branja, glede na njegovo starost.

Srednje dejavni starši

Za to skupino staršev ali skrbnikov je značilno, da živijo večinoma v vaških naseljih. Večina jih ima poklicno izobrazbo ali končano osnovno šolo in manj let šolanja. Pri njihovih materah in očetih prevladuje predvsem osnovnošolska izobrazba, tako da je tudi pri tej skupini prišlo do zvišanja izobrazbene ravni mlajšega rodu. Na podlagi njihovih odgovorov je razvidno, da v tej skupini največ družin dobiva otroške dodatke in štipendije in da v te družine manj denarja priteka iz zaposlitve ali od obresti in naložb. Dosežki staršev pri preizkusu pismenosti se gibljejo na 1. - najnižji - ravni pismenosti, sami so s svojimi spretnostmi branja in pisanja v slovenščini še kar zadovoljni. Bralne navade se kažejo predvsem kot tedensko prebiranje časnikov in revij, prevladujejo odgovori o občasnem branju knjig (68 %), večina jih nikoli ne obiskuje knjižnic (74 %). Podatki o založenosti z bralnim gradivom kažejo, da v tej skupini razmeroma veliko staršev nima dnevnikih časnikov (35 %) niti enciklopedij (38 %) in ne slovarjev (17 %). Kulturne prireditve manj obiskujejo, 57 % jih nikoli ne obišče kakšne kulturne prireditve, manj tudi spremljajo javne zadeve, pri 31 % prevladuje odgovor "včasih".

Skupina izstopa po nekaterih dejavnostih, ki so sestavni del družinske pismenosti, in sicer po tem, da imajo doma raznovrstne knjige (99 %), razne revije in drugo gradivo za branje (95 %). Starši odgovarjajo, da imajo otroci "določen"⁶ čas za branje (84 %),

⁶ Navodilo šole na razredni stopnji je naj starši zagotovijo otrokom vsak dan "čas za branje".

oni tudi v največji meri iščejo in sprejemajo pomoč šole in drugih ustanov pri razvijanju bralnih navad pri svojih otrocih, upoštevajo sezname knjig, primernih za branje (82 %), gradiva in igre, ki spodbujajo k branju (72 %), pomoč učiteljev (91 %) in več nasvetov s strani šole pri ocenjevanju otrokovih bralnih sposobnosti.

Manj dejavni starši

To je številčno najmanjša skupina in predstavlja približno eno sedmino vzorca ali 14 %. V njej so družine, ki večinoma živijo v vaškem okolju. Za njih je značilno, da imajo največkrat končano osnovno šolo ali manj (64 %). Osnovnošolska izobrazba prevladuje tudi pri njihovih materah (96 %) in očetih (81 %). Pri tej skupini prav tako lahko ugotovimo, da je mlajša generacija v povprečju dosegla nekoliko višjo stopnjo izobrazbe kot njihovi starši, saj je delež odraslih s končano osnovno šolo bistveno manjši na račun nekaterih drugih višjih stopenj izobrazbe. Iz odgovorov o gmotnem položaju družine je razvidno, da je ta skupina staršev v najmanj ugodnem položaju; med njimi jih največ dobiva denarno pomoč s strani države, kot nadomestilo za brezposelnost ali kot socialno pomoč.

Dosežki na preizkusu pismenosti se gibljejo v območju 1. ravni pismenosti, starši pogosteje kakor drugi navajajo, da so s svojimi spretnostmi branja in pisanja v slovenskem jeziku še kar zadovoljni (67 %) ali nezadovoljni (16 %). Podatki o dejavnostih, povezanih s pismenostjo v vsakdanjem življenju, kažejo, da je majhen delež dejavnih in izredno velik delež nedejavnih staršev. Med odgovori prevladujejo tisti o tedenskem branju časnikov in revij (52 %) ali mesečnem in redkeje (18 %). Več kot polovica staršev je odgovorila, da knjig ne bere nikoli (57 %). Preskrbljenost z bralnim gradivom je pri tej skupini skromna v primerjavi z ostalima dvema skupinama in prevladujejo odgovori, da v domačem okolju nimajo bralnega gradiva: dnevnih časnikov nima 57 % staršev, tednikov in revij 33 %, več kot 25 knjig 35 %, enciklopedij 68 % in slovarjev 36 %. Manjšo stopnjo dejavnosti kažejo tudi, kadar gre za spremljanje javnih dogodkov; večkrat odgovarjajo, da javne dogodke spremljajo "le tu in tam" in "redko kdaj". Večkrat pridobivajo informacije preko, z vidika pismenosti, manj zahtevnih virov, kot sta radio in televizija. Pri zahtevnejših virih obveščanja, kot je časnik, 56 % staršev odgovarja z "nikoli", pri revijah pa 75 %.

Vsakdanje dejavnosti v družini, ki so pomembne za razvoj pismenosti pri otroku, so v tej skupini staršev najmanj prisotne. V tej skupini se najpogosteje pojavlja odgovor, da otroci ne vidijo odraslih brati (56 %), nimajo knjig ali revij, niti časa, predvidenega za branje, svojih knjig in prostora, kjer bi jih hranili. Iz njihovih odgovorov je moč razbrati, da v nasvetih učiteljev, šole ali drugih strokovnjakov, ne vidijo ustrezne ali koristne pomoči za svojega otroka.

Razprava

Delitev vzorca na skupine s skupnimi značilnostmi kaže, da je stopnja izobrazbe staršev ali skrbnikov pomemben dejavnik, ki močno zaznamuje določene dele prebivalstva. Stopnja izobrazbe se je pokazala tudi na celotnem vzorcu odraslih (N=2972) kot prvi najpomembnejši dejavnik, povezan s pismenostjo odraslih, izobrazba staršev odraslih, zajetih v raziskavi, pa kot tretji najpomembnejši dejavnik, povezan s pismenostjo (*Literacy in the Information Age*, 2000). Podatek, da so še tudi v odrasli dobi vplivi iz prvotne družine tako zaznavni, kaže na to, kako zelo so močni in pomembni. Zelo ugoden in obenem pomemben podatek za Slovenijo je bil, da primerjava med povprečno stopnjo izobrazbe odraslih, zajetih v raziskavo, in njihovih staršev kaže na rahlo povprečno zviševanje stopnje izobrazbe. Stopnja izobrazbe vpliva na najrazličnejša pomembna področja delovanja posameznika: vrsto dela, ki ga posameznik opravlja, in dohodek, gmotni položaj in življenjski standard, način (in možnosti) za preživljanje prostega časa, vrednote itn. Tudi naši podatki so potrdili, da stopnja izobrazbe pomembno razlikuje tri skupine staršev. Višje stopnje izobrazbe so praviloma povezane z boljšim gmotnim položajem. Neugoden gmotni položaj že sam po sebi lahko pomeni, da morajo starši več časa porabiti za zagotavljanje življenjskih sredstev (nadurno in honorarno delo). Zelo verjetno, čeprav ti podatki niso bili zbrani, te družine drugače preživljajo svoj prosti čas, in se ne posvečajo svojemu branju ali branju otrokom.

Med podatki o bralnih navadah in podatki o založenosti z različnimi vrstami bralnega gradiva v domačem okolju je opazen velik razkorak: deleži o založenosti z bralnim gradivom so veliko večji od deležev o pogostosti branja. Udeleženci odgovarjajo, da imajo doma: dnevne časopise 71 %, tednike in revije 83 %, najmanj 25 knjig 87 %, enciklopedije 68 % in slovarje 87 %. Dostopnost do bralnega gradiva ni ovira za razvijanje in ohranjanje bralnih navad. Življenjski standard posameznikov in celotna infrastruktura zagotavljajo večini prebivalstva bližino in obkroženost z bralnim gradivom tako za odrasle kot tudi za otroke.

Tisto, kar bistveno razlikuje skupine staršev, so dejavnosti, povezane s pismenostjo, z bralnimi navadami odraslih ali z razvijanjem bralne kulture pri otrocih. V skupini "zelo dejavni" prevladujejo starši, ki tudi sami berejo več kot starši v preostalih skupinah. Tisto, kar starši sami radi počnejo, bodo radi prenesli tudi na svoje otroke. Ta "prenos" se vrši bodisi tako, da imajo otroci priložnost videti odrasle pri branju, pri čemer spoznavajo, da je branje staršem pomembno. Starši, ki berejo svojim otrokom, imajo priložnost za pogovore o knjigi in njeni vsebini, ustni in pisni obliki jezika itd. Izid tovrstnih dejavnosti je, da otroci spoznajo način za preživljanje prostega časa, da se naučijo brati in pisati pred vstopom v šolo. Eden od kazalnikov družinske pismenosti je tudi odnos staršev do otrokovega gledanja televizije. Omejevanje časa gledanja televizije lahko razumemo kot smotno izrabo televizije kot medija, ki lahko nudi veliko poučnega in zabavnega programa, ni pa vse, kar ponuja, brezpogojno tudi koristno za otroka. Iz tega je tudi razvidno, da starši poskrbijo, da otrok svoj čas (ne samo "televizijski")

porabi smiselno. Starši, ki so dobri bralci, obvladajo različne spretnosti, povezane s pismenostjo, na takšni ravni, da se čutijo sposobne samostojno prenašati bralno kulturo na svoje potomstvo, znajo dokaj samostojno spremljati otrokovo napredovanje in so največkrat zadovoljni z otrokovo spretnostjo branja glede na starost.

Zelo pomembne so ugotovitve pri "srednje dejavni" in "manj dejavni" skupini staršev. Iz odgovorov staršev, ki so "srednje dejavni", je možno sklepati, da se zavedajo pomena pismenosti, jim pa dosežena raven pismenosti in izobrazbe ne zadošča, da bi sami prispevali k razvijanju bralnih navad ali temeljnih spretnosti, povezanih s pismenostjo pri svojih otrocih. Naredijo pa tisto, kar je v njihovi moči in ni odvisno od njihovega znanja in spretnosti: poskrbijo, da imajo otroci svoje knjige, da jim je bralno gradivo dostopno. Prav tako kažejo veliko pripravljenost za sodelovanje s šolo in drugimi ustanovami, ki lahko pripomorejo k zviševanju ravni pismenosti njihovih otrok. Z vidika dejavnosti, povezanih z družinsko pismenostjo, se najmanj dogaja v skupini staršev, ki v povprečju dosegajo najnižjo raven pismenosti, najmanj berejo, imajo najnižje stopnje izobrazbe in nenazadnje tudi najslabši gmotni položaj. Ni dvoma, da pomenijo skromna gmotna sredstva, ko se družina težka preživlja, tudi pomanjkanje časa za ukvarjanje z otroki, pomanjkanje denarja za nakup knjig itd. Življenje v takšnih družinah je osredotočeno na reševanje življenjskih problemov, prosti čas pa preživljajo na drugačne načine. Dejavnosti, povezane s pismenostjo, imajo za otroke močan doživljajski in izkustveni učinek: otrok ima možnosti za spoznavanje novih vsebin, pridobivanje znanja, bogatenje besednega zaklada in načinov izražanja itd., ob čustvenem ugodju, ki ga prinaša zanj bližina staršev. Družinska pismenost vsebuje spoznavne in čustvene prvine in kot takšna močno vpliva na razvoj in vzgojo otroka.

Pridobljeni podatki nam niso omogočali ugotavljanje stališč ali vrednot, ki jih posamezni starši pripisujejo pismenosti, pridobivanju znanja (izobraževanju) in bralni kulturi, za katere lahko domnevamo, da se med družinami prav tako razlikujejo, so pa sestavni del družinske pismenosti.

Zaključek

Pismenost odraslega je seštevek različnih vplivov, ki se medsebojno dopolnjujejo in prepletajo od rojstva naprej. Prvotna družina in v njej prevladujoča raven pismenosti se kaže kot eden najpomembnejših dejavnikov, ki neposredno vpliva na razvoj pismenosti v obdobju otroštva in mladostništva. Vplivi staršev so zelo različni tudi na področju prenašanja in razvijanja pismenosti pri otroku. Dejstvo je, da si starši večinoma želijo in prizadevajo, da bi njihovi otroci dosegli vsaj za eno stopnjo višjo izobrazbo, kot jo imajo sami, in da si po najboljših močeh želijo doseči ta cilj.

Z vidika družbe in šolskega sistema sta posebej zanimivi skupini srednje in manj dejavnih staršev. Za "srednje dejavne" starše lahko na podlagi izsledkov raziskave ugotovimo, da so pri svojih otrocih motivirani za razvoj višjih ravni pismenosti, kot so

jih dosegli sami, a ne vedo kako bi to dosegli, in si želijo pomoč šolskih in strokovnih ustanov. Pri "manj dejavnih" starših pa iz najrazličnejših razlogov celoten življenjski položaj (stopnja izobrazbe, življenjska pogoji itn.) ne dopušča/omogoča, da bi sami imeli pomembnejšo vlogo pri razvoju pismenosti otrok in so otroci iz te skupine, v večji meri kot otroci iz ostalih dveh skupin, odvisni od podpore šole oziroma družbe.

Literatura

- Bucik, V. (1997). *Osnove psihološkega testiranja [Essentials of psychological testing]*. Ljubljana: Tiskovna komisija Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Ferligoj, A. (1989). *Razvrščanje v skupine [Cluster analysis]*. Ljubljana: FSPN.
- Gallina, V. (ur.) (2000). *La competenza alfabetica in Italia*. Roma: Franco Angeli.
- Heat, S.B. (1994) What no bedtime story means. V J. Maybin (ur.), *Language and literacy in social practice* (str. 159-173). Open University.
- Knaflič, L. (2000a). Družinska pismenost v Sloveniji [Family literacy in Slovenia]. V M. Pečar (ur.), *Pismenost, participacija in družba znanja [Literacy, participation and society of knowledge]* (str. 11-33). Ljubljana: Andragoški center Slovenije.
- Knaflič, L. (2000b). Opredelitev in merjenje pismenosti odraslih: metodološki pristop v mednarodni raziskavi o pismenosti odraslih [Definition and measurement of literacy: Methodological approach in the international study of adult literacy]. *Sodobna pedagogika*, 2, 8-21.
- Knaflič, L. (2000c). Značilnosti družinske pismenosti [Features of family literacy]. V M. Ivšek (ur.), *Bralna sposobnost ima neomejene možnosti razvoja [Reading capability has extraordinary potential of development]* (str. 34-41). Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Knaflič, L. (2001). Prenos pismenosti znotraj družine [Transfer of literacy within the family]. V M. Ivšek (ur.), *Različne vrste branja terjajo razvijanje različnih bralnih strategij [Different kinds of reading need the development of different reading strategies]* (str. 42-55). Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Knaflič, L., Mirčeva, J. in Možina, E. (2001). *Temeljno znanje in spretnosti mladih, brezposelnih in staršev šolskih otrok [Basic knowledge and skills of youth, unemployed and parents of children in schools]*. Raziskovalno poročilo. Ljubljana: Andragoški center Slovenije.
- Literacy in the Information Age* (2000). Pariz: OECD.
- Mason, J.M. in Kerr, B.M. (1992). Literacy transfer from parents to children in the preschool years. V T.G. Sticht, M.J. Beeler in B.A. McDonald (ur.), *The intergenerational transfer of cognitive skills* (str. 51-88). Volume II. Norwood, NJ: Ablex.
- Morrow, L. M., Tracey, D.H. in Maxwell, C.M. (ur.) (1995). *A survey of family literacy in the USA*. : IRA.
- Možina, E., Emeršič, B. Knaflič, L., Radovan, M. in Vehovar, V. (1999). *Mednarodna raziskava pismenosti odraslih: Nacionalna raziskava Pismenost odraslih in udeležba v izobraževanju [International research of adult literacy. National research: Adult literacy and its involvement in education]*. (Tehnično poročilo [Technical report]). Ljubljana: Andragoški center Slovenije.

- Murray, T.S., Kirsch, I.S. in Jenkis, L.B. (1998). *Adult literacy in OECD countries*. Technical report on the first international adult literacy survey. US Department of Education.
- Nickse, R.S. (1992). Family and intergenerational literacy practices at the family learning center: One voice of experience. V T.G. Sticht, M.J. Beeler in B.A. McDonald (ur.), *The Intergenerational Transfer of Cognitive Skills* (str. 221-244). Volume I. Norwood, NJ: Ablex.
- Parsons, S. in Bynner, J. (1998). *Influence on adult basic skills*. London: Basic Skills Agency.
- Snow, C. in Tabors, P. (1996). *Intergenerational transfer of literacy*. (vzeto z naslova: <http://www.ed.gov/pubs/FamLit/transfer.html>)
- Sticht, T. in Armstrong, W. (1994). *Adult literacy in the United States*. Washington: National Institute for Literacy.
- Sticht, T., Beeler, M.J. in McDonald, B.A. (ur.) (1992). *The intergenerational transfer of cognitive skills*. Norwood, NJ: Ablex.

Priloga

Tabela P1: Podatki o razvrščanju v skupine

IZBRANE SPREMENLJIVKE		SKUPINE PO			VZOREC %	
		STOPNJI DEJAVNOSTI (%)				
		zelo	srednje	malo		
spol	moški	49	50	46	49	
	ženski	51	50	54	51	
starost	25 – 39	49	50	52	50	
	40 – 49	42	42	37	41	
	50 - 65	8	8	10	9	
izobrazba udeležencev	OŠ ali manj	6	32	64	26	
	poklicna šola	16	49	28	31	
	srednja šola	44	17	6	27	
	višja šola in več	34	2	2	16	
izobrazba staršev udeležencev	izobrazba matere	OŠ ali manj	51	92	96	74
		poklicna šola	24	5	2	13
		srednja šola	16	3	3	9
		višja šola in več	9	0	0	4
izobrazba očeta	OŠ ali manj	25	67	81	50	
	poklicna šola	39	27	13	30	
	srednja šola	24	5	6	14	
	višja šola in več	13	1	0	6	
dohodek iz:	zaposlitve	da	94	84	77	88
		ne	6	16	23	12
socialne pomoči	da	6	8	13	8	
	ne	94	92	87	92	
dohodkov od obresti	da	17	9	10	13	
	ne	83	91	90	87	
otroških dodatkov, štipendij	da	58	68	65	63	
	ne	42	32	35	37	
tip naselja	primestna naselja	32	27	27	29	
	vasi	6	41	35	25	
	mestna naselja	63	33	38	47	
dosežki na testu pismenosti	1.raven	16	53	75	40	
	2.raven	40	38	21	36	
	3.raven	38	8	4	21	
	4./5.raven	5	1	0	3	
lastna ocena pismenosti	zelo zadovoljni	72	39	17	50	
	še kar zadovoljni	27	58	67	46	
	nezadovoljni	2	3	16	4	

IZBRANE SPREMENLJIVKE		SKUPINE PO			VZOREC %
		STOPNJI DEJAVNOSTI (%)			
		zelo	srednje	malo	
bralne navade udeležencev					
obisk javne knjižnice	vsaj 1x na teden	15	2	1	8
	večkrat letno	60	25	9	38
	nikoli	25	74	90	55
obisk kina, gledališča ali koncerta	vsaj 1x na teden	4	0	1	2
	večkrat na leto	81	43	26	57
	nikoli	15	57	73	41
ogled športne prireditve	vsaj 1x na leto	74	61	41	64
	nikoli	26	39	59	36
pisanje pisma	vsaj 1x na leto	66	35	23	47
	nikoli	34	65	77	53
branje časopisov ali revij	dnevno	89	67	30	71
	tedensko	9	30	52	24
	mesečno ali redkeje	2	3	18	5
branje knjig	dnevno	30	10	1	17
	občasno	65	68	42	63
	nikoli	5	22	57	20
bralno gradivo doma					
dnevni časopisi	da	87	65	43	71
	ne	13	35	57	29
tedniki/revije	da	89	83	67	83
	ne	11	17	33	17
več kot 25 knjig	da	96	85	65	87
	ne	4	15	35	13
enciklopedije v več zvezkih	da	85	62	32	68
	ne	15	38	68	32
slovar	da	98	83	64	87
	ne	2	17	36	13
sledenje javnim dogodkom:					
pogostost	večinoma	75	51	24	58
	vcasih	18	31	29	25
	le tu in tam	6	11	16	9
	redko kdaj	1	7	31	8
iz časopisov	redno	68	42	13	49
	vcasih	27	47	31	36
	nikoli	4	11	56	15
iz revij	redno	20	11	1	14
	vcasih	47	42	24	41
	nikoli	33	47	75	45
po radiu	redno	72	69	52	68
	vcasih	22	26	33	25
	nikoli	6	5	15	7
po televiziji	redno	84	76	51	76
	vcasih	14	21	33	20
	nikoli	2	3	16	5
preko družinskih članov, prijateljev	redno	24	29	15	25
	vcasih	47	50	50	49
	nikoli	29	21	35	27

IZBRANE SPREMENLJIVKE		SKUPINE PO			VZOREC %
		STOPNJI DEJAVNOSTI (%)			
		zelo	srednje	malo	
otrokove bralne navade					
pogostost branja za lastno zadovoljstvo	vsak dan	41	43	30	40
	tedensko	35	35	37	35
	mesečno	19	18	20	19
zadovoljstvo staršev z otr. branjem	nikoli	5	4	14	6
	zelo zadovoljni	68	58	46	60
	še kar nezadovoljni	26	36	43	33
založenost z otr. knjigami	da	100	99	80	96
	ne	0	1	20	4
	založenost z otr. revijami in dr.	da	97	95	68
otroci pogosto vidijo odrasle brati	da	94	85	44	83
	ne	3	5	33	8
otroci so brali pred prvim razredom	da	63	54	40	56
	ne	37	46	60	44
otroci imajo dnevno »čas za branje«	da	77	84	73	80
	ne	23	16	28	20
otroci imajo omejen čas za gledanje TV	da	63	55	47	57
	ne	37	45	53	43
otroci sami izbirajo knjige, ki jih berejo	da	96	97	95	96
	ne	4	3	5	4
otroci imajo lastne knjige	da	97	96	87	95
	ne	3	4	13	5
ocena koristnosti načinov za razvijanje bralnih navad pri otroku					
sezname knjig	zelo	45	82	31	58
	nekoliko	44	17	43	33
	ne	11	1	25	9
gradivo (igre, zaposlitve, knjige)	zelo	43	72	31	53
	nekoliko	44	24	45	36
	ne	13	4	24	11
sodelovanje med starši in učitelji	zelo	55	91	38	67
	nekoliko	32	6	39	22
	ne	14	3	23	11
pomoč šole pri oceni otr. branja	zelo	49	88	35	63
	nekoliko	31	9	45	23
	ne	20	4	20	13

Legenda: **poudarjeno** - statistično pomembno nad povprečjem
poševno - statistično pomembno pod povprečjem
 normalno - razlika ni statistično pomembna

Prispelo/Received: 18.01.2002

Sprejeto/Accepted: 05.03.2002